

ИСТОРИЈСКО-ГЕОГРАФСКИ, ЕТНОГЕОГРАФСКИ И ДРЖАВОТВОРНИ СУБЈЕКТИВИТЕТ СРБА ЗАПАДНЕ СЛАВОНИЈЕ

Миленко Живковић^{1*} и Мира Мандић¹

¹Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет, Бања Лука, Република Српска

Сажетак: Радом се дефинишу кључни историјско-географски процеси у развоју српске популације Западне Славоније, њена улога у Војној крајини и значај у формирању културног идентитета простора. Тежиште рада је на историјском, етничком и државотворном континуитету и субјективитету српског народа на посматраном геопростору, као дијелу српског етничког простора у данашњој Хрватској. Биолошки и етнодуховни (културни и национални) развој српског становништва у простору данашње Хрватске детерминисан је процесима вишевековних културних и политичких асимилација, етноцида, и геноцида у новијој историји, проузрокујући његово биолошко слабљење, као и промјене у културном идентитету. На примјеру Западне Славоније могу се пратити укупни историјско-географски, геополитички, државно-правни, етнокултурни и демографски процеси унутар српског етничког простора у данашњој Хрватској и Хрватској уопште.

Кључне ријечи: Западна Славонија, Војна крајина, културни идентитет, државотворност, етнодемографски процеси.

Original scientific paper

HISTORICAL-GEOGRAPHICAL, ETHNIC-GEOGRAPHICAL AND STATEHOOD INDIVIDUALITY OF THE WEST SLAVONIA SERBS

Milenko Živković^{1*} and Mira Mandić¹

¹University of Banja Luka, Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Banja Luka, Republic of Srpska

Abstract: The paper defines fundamental historical-geographical processes during the growth of Serbian population in West Slavonia, their role in the Military Border and the pertinence in formation of cultural identity of the region. The focus is on the historical, ethnic and statehood continuity and subjectivity of the Serbian people within the observed geo-space, which represents a part of the Serbian ethnic space in modern day Croatia. The biological and ethnic-religious (cultural and national) development of Serbian population within the area of modern day Croatia has been determined by centuries of cultural and political assimilation as well as recent ethnocide and genocide causing biological attenuation and changes in the cultural identity. The example of West Slavonia accounts for the overall historical-geographical, geopolitical, statehood-wise, ethnic-cultural and demographic processes underwent by the Serbian population within their ethnic space in modern day Croatia and Croatia in general.

Key words: West Slavonia, Military Border, cultural identity, statehood, ethno-demographic processes.

---

* Аутор за кореспонденцију: Миленко Живковић, Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет, Младена Стојановића 2, 78000 Бања Лука, Република Српска, Босна и Херцеговина, E-mail: milenko.zivkovic@pmf.unibl.org
Corresponding author: Milenko Živković, University of Banja Luka, Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Mladena Stojanovića 2, 78000 Banja Luka, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina, E-mail: milenko.zivkovic@pmf.unibl.org

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

INTRODUCTION

Од примарне славенске колонизације Балканског полуострва и првих облика просторно-функционалног организовања (економског, социјалног, политичког, територијалног, ...), практично све до данас, српско становништво у простору данашње Хрватске, ствара своје материјалне и духовне вриједности, изграђујући своје национално биће. Према томе, вјековно стварано „геопросторно јединство културних и духовних вриједности“ (Живковић, 2017, стр. 562) српског етноса јасно дефинише његову етнотериторијалност. У конкретном, историјски и етнички простор српског народа територијализован је у подручју историјско-географских области: Славонији (Западна и Источна), Западном Сријему, Банији, Кордуну, Лици и сјеверној Далмацији. Турбулентни историјско-географски процеси уз политичке, културно-цивилизацијске, религијске и друге утицаје, локалног, регионалног и савременог глобалног карактера, континуирано утичу на укупно формирање националног бића и етнотериторијалности дефинисаног српског историјског и етничког простора на територији данашње Хрватске. У принципу, ради се о вјековним процесима деструктивног карактера које детерминишу процеси етноцида (културна и етничка асимилација, процеси унијаћења, покатоличења, кроатизације и др.), у новијој историји и геноцида над српским народом, његовим материјалним добрима и духовним вриједностима.

Укупни историјско-географски процеси потврђују историјско-географски, етнодемографски и државотворни субјективитет Срба у дефинисаном српском етничком простору данашње Хрватске, те самим тим и српског етноса у простору Западне Славоније, што јесте један од основних циљева рада. У том контексту Војна крајина, која је углавном захватала српски етнички простор, имала је посебну улогу и значај. Поред тога, радом се указује на савремене развојне процесе, проблеме и могућност ревитализације српског историјског и етничког простора Западне Славоније и тим укупног српског историјског и етничког простора у данашњој Хрватској.

Serbian population in modern day Croatia have been generating their material and spiritual values and creating their national identity ever since the Slavic colonization of the Balkan Peninsula and their pioneer forms of spatial-functional organizations (economic, social, political, territorial, etc.). Hence, „the geospatial unity of cultural and religious values’ of the Serbian ethnos“ (Живковић, 2017, p. 562), which had been created for centuries, is precisely what defines their ethnic territoriality. More specifically, the historical and ethnic space of the Serbian people covers the territories within the following historical-geographical regions: Slavonia (West and East), West Srijem, Bania, Kordun, Lika and North Dalmatia. The tumultuous historical-geographical processes accompanied by political, civilization, cultural, religious and other local, regional and global impacts, have been constantly affecting the formation of nationhood and ethnic territoriality within the defined Serbian historical and ethnic space in modern Croatia territory. Basically, there have been centuries of destructive processes which have recently obtained evident elements of ethnocide (cultural and ethnic assimilation, Catholicization, Croatization, etc.) over the Serbian population, their material goods and religious values.

General historical and geographical processes accounted for the historical, geographical, ethnic, and demographic identity and statehood of the Serbs within the defined ethnic space in modern day Croatia, including the territory of West Slavonia, which is one of the primary goals of the paper. In this regard, the Military Border, which mostly covered the Serbian ethnic space, played a pertinent part. In addition, the paper points out modern development processes, problems, and revitalization potential with reference to the Serbian ethnic and historical space in West Slavonia and also addresses the position of Serbs in entire modern day Croatia.

ИСТОРИЈСКО-ГЕОГРАФСКИ КОНТЕКСТ
 ЕТНОДЕМОГРАФСКОГ СУБЈЕКТИВИТЕТА
 СРБА ЗАПАДНЕ СЛАВОНИЈЕ

HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL
 CONTEXT OF THE ETHNIC-
 DEMOGRAPHIC IDENTITY OF WEST
 SLAVONIA SERBS

Славонија је историјско-географска област смјештена у дијелу панонског простора у међурјечју Драве на сјеверу и Саве на југу, ријеке Илове на западу и сријемске области на истоку. Геопростор Славоније мијењао је у прошлости просторни обухват углавном на западу. Данашња Славонија представља дио некад знатно већег територија. Западна граница била јој је на ријечи Сутли (граница са данашњом Словенијом). Простор западно од ријеке Илове називао се Горња Славонија (простор данашње сјеверне Хрватске), за разлику од Доње Славоније, источно од Илове. Уношењем хрватског елемента у доминантну старосједилачку словинску и српску популацију и неке неславенске народе Горње Славоније (Мађари, Нијемци, Чеси, Талијани, ...), константним досељавањем хрватског становништва (XV–XVIII вијек), политичке власти Хабзбуршке монархије све чешће идентификују овај простор са Хрватском на југу (Грујић, 1996, стр. 14–15). На тај начин, током XVIII вијека, устаљује се постепено назив Хрватска за Горњу Славонију. Појам Славонија остаје за простор Доње Славоније, источно од ријеке Илове. Њен западни дио, као вјековни српски етнички простор, са доминантном српском популацијом до 90-их година прошлог вијека, предмет је изучавања овог рада.

Појам Славонија датира вјековима, а српски етнос у њеном простору, и у другом српском етничком простору данашње Хрватске, са духовним, културним и материјалним вриједностима, развија се у континуитету од примарне славенске колонизације. Аутохтоност српског народа потврђују бројни историјски, картографски и статистички извори: франачки, византијски, аустријски, угарски и др. У прилог томе

Slavonia represents a historical-geographical area located in a part of the Pannonia region rimmed by the Drava River in north, the Sava River in south, the Ilova River in west and Srijem region in east. Over the course of history, the Slavonia geo-space mostly expanded westwards so modern day Slavonia is practically only a fraction of a once larger territory. The west borderline was along the Sutla River (present day Slovenia–Croatia borderline) and the entire space west from the Ilova River was referred to as Upper Slavonia (present day north Croatia) and should be distinguished from Lower Slavonia which was located east from the Ilova River. The constant settlement of Croats (15–18th centuries) and the their impact within the dominant aboriginal Slavic and Serbian populations and some non-Slavic peoples in Upper Slavonia (Hungarians, Germans, Czechs, Italians) led the politicians in the Austria-Hungary to identify this region with Croatia in south (Грујић, 1996, p. 14–15). Hence, name Croatia gradually became a regular name for Upper Slavonia in 18th century. On the other hand, Slavonia remained the name for Lower Slavonia east from the Ilova River. Its west part, the centuries old Serbian ethnic space predominantly populated by the Serbs up until 1990s, is the subject matter of this paper.

The term Slavonia has been present for centuries and the Serbian people populating the region and other parts of modern day Croatia have constantly grown along with their religious, cultural and material heritage ever since the primary Slavic colonization. The autochthony of the Serbian people has been corroborated by numerous historical, cartographic, and statistical reports:

наводимо неколико историјских чињеница. Један од најстаријих познатих извора је „Спис о народима“ византијског цара и историографа Константина Порфирогенита VII, настао средином X вијека, на бази чијих података је француски картограф Гијом Делил (Gijom De Lil) 1778. године издао карту „Источна империја и сусједни региони по Константину Порфирогениту“ („*Imperii Orientalis et circumjacentium regionum sub Constantino Porphyrogenito et ejus praedecessoribus Descriptio*“). Према наведеном извору, Срби на Балкану, између осталог, насељавају и простор сјеверно од Саве који је назначен као *Alba Serbia* (Бјела Србија), односно некрштена Србија (Сл. 1). Сјеверно је Мађарска, на карти означена као *Turcia* због мишљења да су Мађари народ турског поријекла (Грчић & Грчић, 2012, стр. 12). Дакле, Срби у том времену насељавају простор Славоније што је супротно тези неких хрватских аутора о досељавању Срба на ове просторе са турским освајањима. У принципу, присуство српског етноса у Славонији подударно је са примарном славенском колонизацијом о чему говоре и историјска дјела Ф. Ваничека (Ваничек, 1878), Р. Новаковића (Новаковић, 1981), Т. Богавца (Богавец, 1998), као и других домаћих и страних аутора, заснована на релевантној историјској грађи. Генерално, наведени извори потврђују аутохтоност српског народа на много ширем простору од дефинисаног српског етничког простора у данашњој Хрватској, као и његову континуираност постојања и конститутивност у развоју географског простора.

Претходне констатације потврђују и турски пописи побрдског подручја Западне Славоније (Мала Влашка), крајем XVI и почетком XVIII вијека, у којима се говори о насељености овог простора са око 5,000 домаћинстава, од којих 3,000 српских (Pavičić, 1953).

Frankish, Byzantine, Austrian, Hungarian, etc. Therefore, several historical facts will be outlined. One of the oldest known sources is „the Document on Peoples“ by Constantine Porphyrogenitus, a Byzantine emperor and historian, dating back from 10th century, based on which cartographer Gijom De Lil published a map „Eastern Empire and neighboring regions of Constantine. Porphyrogenitus“ („*Imperii Orientalis et circumjacentium regionum sub Constantino Porphyrogenito et ejus praedecessoribus Descriptio*“) in 1778. According to the source, the Serbs in the Balkan Peninsula also occupied the region north from the Sava River named *Alba Serbia* (White Serbia), i.e. non-christened Serbia (Fig. 1). In the map, Hungary was located north from the Sava River and was referred to as *Turcia* as Hungarians were believed to have had Turkish origins (Грчић & Грчић, 2012, p. 12). Hence, it was back then that the Serbs already populated Slavonia, which confronted the hypothesis of some Croatian authors on Serbian occupation of the region in time of Turkish conquest. Basically, the presence of the Serbian ethos in Slavonia matches the primary Slavic colonization as it was corroborated by relevant historical works of F. Vanicek (Ваничек, 1878), R. Novakovic (Новаковић, 1981), T. Bogavac (Богавец, 1998) and other local and foreign authors. In general, these sources confirm the autochthony of the Serbs within a much wider space than the defined Serbian ethnic space in modern day Croatia as well as their constant existence and growth within this geographical space.

These claims are deep-rooted in the Turkish population censuses in highland region of West Slavonia (Mala Vlačka) back in late 16th and early 18th centuries, according to which there were 3,000 Serbian households out of 5,000 total households in the area (Pavičić, 1953).

Сл. 1. Територијални размјештај српског народа у X вијеку према К. Порфирогениту на карти Гијом Де Лиља (фрагмент карте) (Грчић & Грчић, 2012)

Fig. 1. Territorial distribution of the Serbian people in 10th century according to Constantine Porphyrogenitus as mapped by Gijom De Lil (map. fragment) (Грчић & Грчић, 2012)

Поред Срба овај простор насељавају и Словинци. Ради се такође о старосједилачком становништву, католичке вјероисповјести, које Каргер (Karger, 1963) поистовјећује с Хрватима. Њихова етногенеза није дефинисана, према се углавном повезује са раније поунијаћеним и покатоличеним, али још некроатизованим, Србима. Наведене чињенице, између осталог, имају одређено упориште и код Ваничека (Ваничек, 1878, стр. 1–2) и у стиховима Рељковићевог „Сатира“ (1762. година) који гласе: „ Ој Славонче, ти се врло вараш, Који

Along with the Serbs, the region was populated by the Slovins, another aboriginal Catholic population identified as Croats by Karger (Karger, 1963). Their ethnic genesis has not been clearly defined although they are usually connected with the previously Catholicized but not yet Croatized Serbs. The aforementioned facts have been supported, among other sources, by Vanicek (Ваничек, 1878, pp. 1–2) and in the lines of Reljkovic’s „Satira“ (1762): „Oh, thou, Slavonian lad you are very wrong, you may think as you please,

год ти тако одговара, Ваши стари јесу књигу знали, Српски штили а српски писали.“ (Reljković, 1909, стр. 63).

Са више вјеродостојности о етнотериторијалности Срба у Западној Славонији, Славонији уопште, српском етничком простору у Хрватској и Хрватској у цјелини, може се говорити на основу званичних државних статистика од средине XIX вијека. Тако се за простор Славоније и Далмације, заједно са славонском Војном границом, наводи више од 1,100,000 Срба, а са тадашњом Хрватском и хрватском Војном границом више од 1,750,000 настањеног српског живља (Pupin & Spasevič, 1880 како је наведено у Илић, 1993, стр. 29), што је у сваком случају нереално. У конкретном, највјероватније је да су поред Срба-православаца, сви Словени унијати и римокатолици рачунати као Срби, што додатно аргументује претходну констатацију о етничком поријеклу Словена-унијата и католика на овим просторима. Водећи мађарски и аустријски научници и статистичари етничке Хрвате не налазе уопште или их налазе у малом броју на просторима Славоније, Далмације, Босне, Херцеговине (Илић, 1993, стр. 31), „што потврђује домицилност српског етничког корпуса у Хрватској“ ... и ... „чињеницу о српском геопростору западно од Дрине и Дунава“ (Живковић, 2017, стр. 563). Бечки професор статистике Брачели (Brachelli, 1861) наводи да на простору Хабзбуршке монархије живи више Срба него Хрвата, које углавном наводи као Словено и Србо-Хрвате. Исти извор наводи у Славонији и Далмацији, без дијела њима припадајуће Војне крајине, преко 600,000 Срба, не помињући Хрвате (Brachelli, 1861). Напомињемо, да је у становништву Славоније појам Хрват непознаница до друге половине XIX вијека, о чему говоре и хрватски ономастичари, кад се Словинци кроатизацијом претапају у нови етнос, Хорвате (мађарски појам), односно Хрвате (Šimunović, 1983). Изнесене чињенице указују

your old folk were very well read, as Serbian was the language of their own“ (Reljković, 1909, p. 63).

The official government statistics dating back from mid-19th century add even more authenticity to the ethnic territoriality of the West Slavonia Serbs, Slavonia in general and, finally, about the Serbian ethnic space in Croatia. The records display the number of more than 1,100,000 Serbs in the territory of Slavonia and Dalmatia along with the Slavonia Military Border; on the other hand, there were more than 1,750,000 Serbs occupying Croatia and Croatian Military Border back then (Pupin & Spasevič, 1880 as cited in Илић, 1993, p. 29), which was certainly difficult to believe. There is a high possibility that, apart from Orthodox Serbs, other Catholicized Slavs and Roman Catholics were registered as Serbian, which serves as another argument to support the aforementioned fact about the ethnic origins of the Catholicized Slavs and Catholics in the region. The distinguished Hungarian and Austrian scientists and statisticians identified either few or no ethnic Croats in Slavonia, Dalmatia, Bosnia, Herzegovina (Илић, 1993, p. 31) „which corroborates the fact that the Serbian ethnic corps were the domicile population in Croatia“ ... and ... „the fact that the geo-space west from the Drina and Danube rivers is Serbian“ (Живковић, 2017, p. 563). It was Brachelli (Brachelli, 1861), a Vienna statistics professor, who claimed there were more Serbs than Croats living in Austria-Hungary and who referred to Croats as Slavic Croats or Serbian Croats. The same source reported more than 600,000 Serbs living in Slavonia and Dalmatia, without the Military Border territory, and the Croats were not mentioned at all (Brachelli, 1861). We would like to point out that the term Croat had been unfamiliar among Slavonia population up until the second half of 19th century as advocated by Croatian scientists in onomastics. It was in late 19th century that Croaticized Slovins

и на процесу вјештачких етногенеза и самим тим етничко поријекло већег дијела хрватског становништва.

Наведене чињенице потврђују континуитет у развоју српског етноса и његову аутохтоност у простору данашње Хрватске, односно Западне Славоније. Истовремено одвијају се динамични, врло комплексни, етнодемографски процеси деструктивног карактера по укупни развој српског етничког бића.

Српски етнос, и поред турбулентних демографских кретања, континуираних процеса унијаћења, покатоличења и кроатизације, као и претрпљеног геноцида у XX вијеку, остаје доминантан на српском етничком простору у Хрватској све до 90-их година прошлог вијека. Просторна хомогеност српског етноса углавном је подударна с територијом Војне крајине (Сл. 2 и Сл. 3). У периоду дезинтеграције Југославије новоформирана хрватска држава протјерала је аутохтоно српско становништво и провела етничко чишћење.

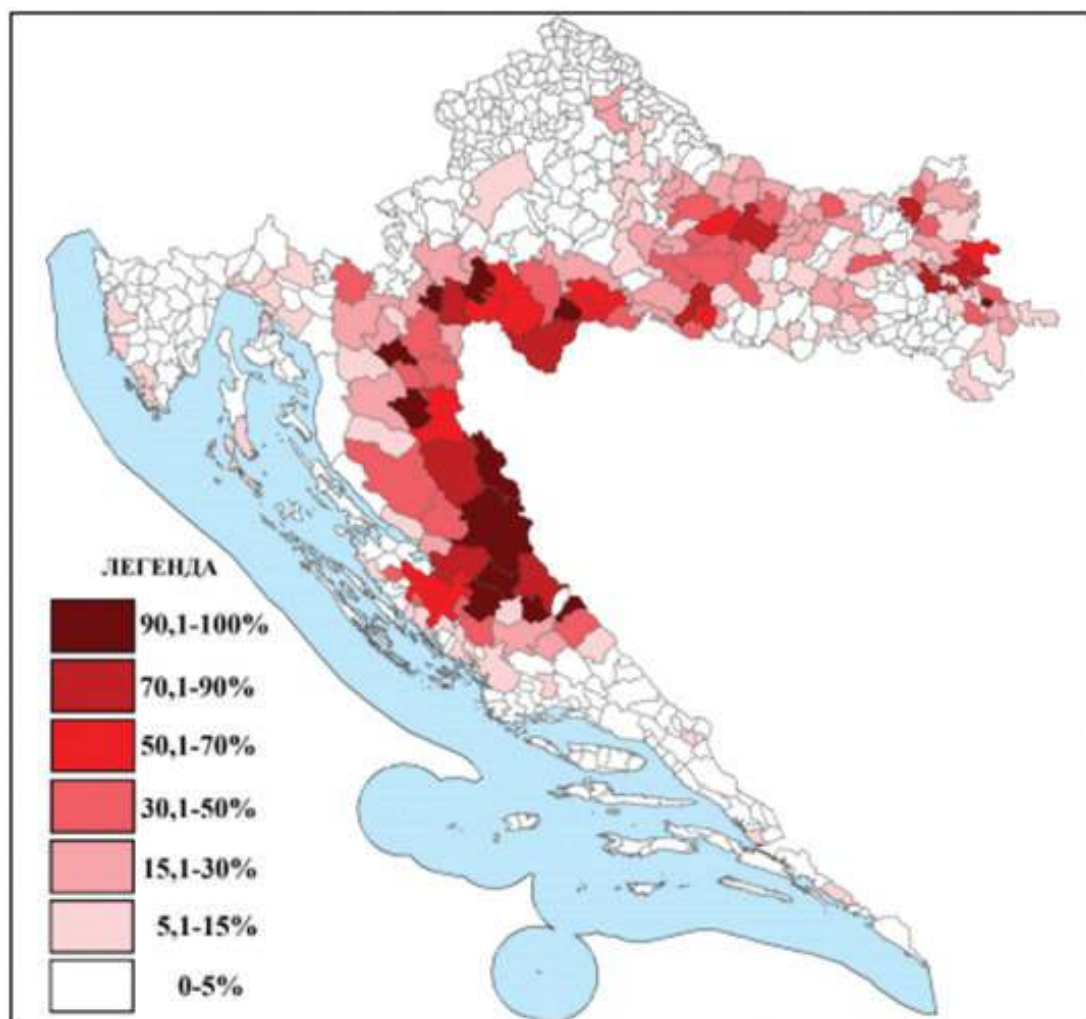
Ради бољег разумијевања укупних, врло комплексних демографских процеса, неопходно је додатно појаснити одређене историјско-географске појаве и процесе. Урушавање српског националног бића (биолошког, укупног интегритета) детерминисано је низом различитих процеса: етноцидом, геноцидом, миграцијама и ниским природним прираштајем посљедњих деценија. Етноцидност је испољена различитим видовима асимилације (културна, етничка, ...), отуђењем и присвајањем културних и других вриједности српског етноса (језика, писма, историје, ...). Наглашавамо, најпогубније посљедице по нестанак српског народа имали су процеси поунијаћења, покатоличења и кроатизације, континуирано спровођени од стране католичке цркве, преко Аустрије и Угарске, касније и Хрватске. Наведени процеси присутни су и данас над преосталим дијелом српске популације у данашњој Хрватској. Сви покатоличени Срби у другој половини XIX вијека прихватају хрватско име (Ивић, 1926, стр. 180). Према попису становништва, 1910. године у Хрватској и Славонији регистровано је 17,592

merged into a new ethnic group – Horvats (Hungarian) or Croats (Šimunović, 1983). These facts clearly indicate the processes of artificial ethnic genesis including the ethnic origin of a large part of Croatian population.

These facts verify the continuity of the growth of the Serbian ethnos and their autochthony in modern day Croatia, i.e. West Slavonia. Concurrently, there have been dynamic, complex and destructive ethnic-geographical processes affecting the development of the Serbian ethnicity.

Despite turbulent demographic shifts, continuous processes of Catholicization and Croatization and the genocide suffered in 20th century, the Serbs had preserved domination within the Serbian ethnic space in Croatia up until 1990s. The spatial homogeneity of the Serbian ethnos largely matches the Military Border territory (Fig. 2 and Fig. 3). During the Yugoslavia disintegration process, the newly-formed Croatian state banished the Serbian population and conducted ethnic cleansing.

In order to better understand the general and complex demographic processes, it is crucial to provide additional explanation of the historical and geographical phenomena and processes. The decline of the Serbian national identity (biological and the overall integrity) was caused by a whole range of different processes: ethnocide, genocide, migrations and low birth rates over the past few decades. By ethnocide we mean different types of assimilation (cultural, ethnic, etc.), appropriation and misuse of cultural and other values of the Serbian population (language, script, history, etc.). It is pertinent to point out that the most disastrous consequences resulted from the processes of Catholicization and Croatization which had been constantly conducted by the Catholic Church in Austria-Hungary and, finally, Croatia. These processes are evident even nowadays and keep affecting the remaining Serbian population in Croatia. All catholicized Serbs adopted the Croatian affiliation in second half of 19th century

Сл. 2. Територијални размјештај Срба у Хрватској по општинама 1991. године – процентуални удио (Републички завод за статистику Србије, 2009)

Fig. 2. Territorial distribution of the Serbs in Croatia per municipalities in 1991– population percentage (Републички завод за статистику Србије, 2009)

грко-католика, односно унијата (Илић, 1993, стр. 32). Дакле, процеси унијаћења и покатоличења, односно вјерске асимилације, настављени су и у новијој историји, све до данас. Према томе, хрватска народност, њен етнокултурни и етнонационални простор углавном су последица наведених процеса. Конкретније речено, савремена хрватска државност почива у великој мјери на процесима вјештачке етногенезе из окриља српског етноса, његове етнокултуралности и енотериторијалности (Гњато & Станојевић, 2012, стр. 3).

Развојем националне свијести код Хрвата од XIX вијека долази и до појаве националистичко-шовинистичких идеја (Анте Старчевић) које се

(Ивић, 1926, p. 180). According to the 1910 population census, there were 17,592 Greek-Catholics (catholicized population) in Croatia and Slavonia (Илић, 1993, p. 32). Processes of Catholicization, i.e. religious assimilation, have been present up to now. Therefore, Croatian statehood and their ethnic-cultural and ethnic-national space are a direct result of these processes. More specifically, the modern Croatian statehood largely rests upon the processes of artificial ethno-genesis suffered by the Serbian ethnos, ethnic culture and ethnic territoriality (Гњато & Станојевић, 2012, p. 3).

The rise of Croatian national awareness

у датим историјским околностима манифестују геноцидом над српским народом и неким другим народима (Јевреји, Роми). Геноцид над Србима испољава се у биолошком затирању и физичком уништавању материјалних, културних и духовних вриједности. Геноцидност је наглашено испољена у вријеме Другог свјетског рата. У том периоду у простору Западне Славоније уморено је на различите начине преко 19,500 становника српске националности (Бјеловитић, 1995, стр. 39). Сав ужас наведених, као и других страдања, превазилазе страдања у концентрационом логору Јасеновац. Одређени видови геноцида поновљени су и у рату 1991–1995. године.

Негативним процесима нестајања српског етноса на простору Хрватске, тиме и Западне Славоније, доприносе и укупна миграциона кретања. Процесима индустријализације покренуте су миграције из српског етничког простора, углавним руралних одлика, ка већим индустријским средиштима, што је утицало на бржу асимилацију Срба у већинској хрватској средини. Поред социоекономских на миграциона кретања значајно утичу и национално-политички фактори. Према званичним пописима, у периоду од завршетка Другог свјетског рата до 1981. године, миграциони биланс српског становништва у Хрватској био је за око 300,000 мањи. Већи дио иселене српске популације одселио се на простор Србије (око 88 %). У контексту наведених општих миграционих кретања треба посматрати и српски етнички простор у Западној Славонији. Емиграција српског етноса са овог простора добија на динамици непосредно после Другог свјетског рата и после политичких дешавања у Хрватској 1971. године. Регресивности демографских кретања српске популације доприноси и природно кретање. Природни прираштај се од 1950-их година са 18 ‰, своди на негативан крајем 1980-их година (Илић, 1993, стр. 123). Дакле, сви наведени развојни процеси, деструктивни у својој основи, детерминишу укупно савремено стање српског националног бића у оквиру српског етничког

in 19th century resulted in nationalist-chauvinist ideas (Ante Starcevic) which later on manifested through the genocide over the Serbs and some other populations (Jews, Roma). Croatian genocide over the Serbs targeted at the biological and physical annihilation of material, cultural and religious values. The genocidal intentions reached the climax during the World War II. During that time, more than 19,500 Serbian people were executed in different manners in West Slavonia (Бјеловитић, 1995, p. 39). The horror of these and other sufferings were exceeded by the sufferings in the Jasenovac concentration camp. Specific types of genocide were repeated in 1991–1995 war.

Migrations also contribute to the negative demographic processes in terms of the Serbian ethnos in Croatia and West Slavonia. Industrialization triggered migrations from the Serbian ethnic space, mostly rural areas, towards larger industrial centers which only accelerated assimilation of the Serbs within the majority of Croatian population. Apart from the social-economic factors, there are also national and political factors which largely affect population migrations. According to the official census, during the period between World War II and 1981, there was a more than 300,000 people negative migration balance among Serbian population in Croatia. Most Serbian emigrants moved to Serbia (around 88 %). The Serbian ethnic space in West Slavonia should be discussed in the context of these general migrations. The Serbian emigration increased immediately after World War II and after political affairs in Croatia back in 1971. The demographic regression of the Serbian population is also affected by the natural population statistics. The birth rates were 18 ‰ back in 1950s but they turned negative in late 1980s (Илић, 1993, p. 123). To conclude, all these aforementioned development processes, which were principally destructive, determine the current state of the Serbian nation within

простора и уопште простора данашње Хрватске.

Деструктивни развојни процеси, уз негативни миграциони биланс и низак природни прираштај посљедњих деценија, посљедично утичу на све мањи апсолутни и процентуални удио српске популације у укупном становништву српског етничког простора у Западној Славонији, као и у Хрватској уопште, све до његовог свођења на националну мањину и незнатни процентуални удио 2011. године, од свега 4.4 % у укупном становништву Хрватске (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013). Према званичној статистици, српска апсолутна већина у српском етничком простору Западне Славоније (1910. године око 90,000 и 1931. године око 110,000 Срба) своди се на релативну већину 1991. године (62,500 или 43 % становника српске националности).

Генерално, наведени деструктивни развојни процеси резултирали су апсолутним и процентуалним увећањем хрватског становништва и осипањем српске популације, доводећи у питање њен биолошки опстанак и етнотериторијалност. У периоду 1910–1991. године укупно становништво Хрватске увећало се за 38 % уз истовремено смањење српске популације за 4.8 % (Илић, 1993, стр. 121).

ИСТОРИЈСКО-ГЕОГРАФСКИ КОНТЕКСТ ДРЖАВОТВОРНОГ СУБЈЕКТИВИТЕТА СРПског НАРОДА ЗАПАДНЕ СЛАВониЈЕ

„Појам Славонија постоји вјековима не само као историјско-географска категорија, већ и као геополитичка са одређеним облицима државно-правног својства“ (Живковић, 2001, стр. 11). Дакле, кроз више вјекова Славонија је историјско-географска категорија која у геополитичком и државно-правном смислу има своју аутономност и аутентичност. Треба нагласити да је у највећем дијелу свог историјско-географског развоја потпуно независна од државно-правног система Хрватске, док данас представља само географски појам (одредницу унутар Хрватске

the Serbian ethnic space and in modern day Croatia.

The destructive development processes, negative migrations and low birth rates over the past few decades consequently caused the decreasing percentage of the Serbian population among the total population within the Serbian ethnic space in West Slavonia and Croatia in general. The result were Serbs as a national minority with only 4.4 % of total Croatian population back in 2011 (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013). According to the official statistics, the Serbian absolute majority in West Slavonia (round 90,000 Serbs in 1910 and around 110,000 in 1931) became a relative majority in 1991 (62,500 or 43 % Serbian citizens).

Generally, these destructive processes resulted in the absolute percentage increase of Croatian population and weakening of Serbian population, which threatens their biological survival and ethnic territoriality. In 1910–1991 periods, the total Croatian population increased per 38 % whereas Serbian population decreased per 4.8 % (Илић, 1993, p. 121).

HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL CONTEXT OF THE SERBIAN STATEHOOD IDENTITY IN WEST SLAVONIA

„Throughout history, the term Slavonia was used not only as a historical-geographical category but as a geopolitical one with its specific state and legal characteristics“ (Живковић, 2001, p. 11). In other words, Slavonia had had its geopolitical and statehood autonomy and authenticity for centuries. It should be pointed out that, during its historical and geographical development, Slavonia had been fully independent of the Croatian government and legal system but nowadays it represents nothing but a geographical term (a unit within the Croatian

државе). Компарацијом историјских извора, од Константина Порфиrogenита у раном средњем вијеку, бројних њемачких и угарских извора (неких већ навођених у раду) до хрватске историчарке Наде Клаић у XX вијеку (Klaić, 1990), јасно су разграничени историјско-географски појмови Хрватске и Славоније.

Унутар феудалне просторно-функционалне организације Угарске, највећи дио Западне Славоније, од XI вијека, као засебне политичко-територијалне цјелине, у саставу је жупе Светачје. У XIII вијеку Славонија има своје законе, порески систем и новац (куна), са државном ковницом (Пакрац) у једном периоду (Crkvenčić, 1974, стр. 36; Грујић, 1996, стр. 140). Славонија од XII до XVI вијека има свој сабор у склопу Угарске и бана (половином XII вијека Белош, син српског жупана Уроша, био је славонски бан), као и статус краљевине у једном периоду (Грујић, 1913, стр. 155; Krleža, 1988, стр. 18; Владисављевић, 1939, стр. 24). Дио Западне Славоније, одлуком Матије Корвина 1469. године, у посједу је српског деспота Вука Бранковића (Змај Огњени Вук) са сједиштем у Белој Стени (данас насеље Бијела Стијена). Овај дио Западне Славоније у посједу је српских деспота све до пада под турску власт (1543). Простор је насељен Србима-православне и Словинцима-католичке оријентације. Због све доминантнијег српског етноса у Славонији, још 1309. године у Будиму на засједању католичке цркве један од закључака био је да треба свим римокатолицима забранити женидбу с невјерницима, са нагласком на Раце, односно Србе и још неке народе (Грујић, 1989, стр. 20), чиме се указује на велику подијељеност хришћанске популације. Због изражене доминантности српског етноса Западне Славоније, овај вјековно хомоген српски етнички простор називан је у периоду XVI–XVIII вијека и у разним географским картама назначаван као Рашка (*Rascia*), односно Мала Влашка (асоцијација на Србију), како су Турци називали побрдски дио Западне Славоније, од Пожешке котлине до ријеке Илове. Под турском управом Славонија је била више од 150

state). Historical-geographical terms of Croatia and Slavonia have been defined as completely separate notions through the comparison of the historical sources, ranging from Constantine Porphyrogenitus in early Middle Ages, many German and Austrian-Hungarian sources (aforementioned in the paper) to Nada Klaić, a Croatian historian from 20th century (Klaić, 1990).

In 11th century, most West Slavonia (an independent political-territorial unit) became a part of the parish of Svetacje within a larger feudal spatial-functional organization of Hungary. By 13th century, Slavonia had its own laws, taxation, currency (kuna), and state mint (Pakrac) (Crkvenčić, 1974, p. 36; Грујић, 1996, p. 140). Between 12th to 16th centuries, Slavonia had its own parliament and governor within Hungary (in mid-12th century, Belos, son of Serbian county prefect Uros, was Slavonian governor) and had the status of a kingdom for a short period (Грујић, 1913, p. 155; Krleža, 1988, p. 18; Владисављевић, 1939, p. 24). By the decision of Matija Korvin, it was in 1469 that the control over a part of West Slavonia was transferred to Vuk Brankovic (Zmaj Ognjeni Vuk), a Serbian despot, and had its headquarters in Bela Stena (modern day town of Bijela Stijena). This part of West Slavonia had been ruled by Serbian despots until the Turkish colonization (1543). The region was populated by Orthodox Serbs and Catholic Slovins. Due to the growing Serbian domination, the Catholic Church assembly (Budim, 1309) adopted a conclusion that all Roman Catholics should be banned from wedding infidels (particularly Rasci), i.e. the Serbs and some other peoples (Грујић, 1989, p. 20); this fact indicated a large presence of the Orthodox Serbs as well as the Christian disunion. It was because of the intense Serbian domination in West Slavonia that this ancient homogeneous Serbian ethnic space was referred to as Rascia in 16th–18th century periods, or Little Rascia (implication to Serbia) which was the Turkish name for the

година (XVI–XVII вијек), међутим тај период није оставио трагове на културни идентитет становништва и простора. У том периоду, Западну Славонију карактеришу динамичне миграције и просторно преразмјештање становништва из овог простора у подручје данашње сјеверозападне Хрватске. На наведено указују и кајкавском дијалекту прилагођени топоними више села (нпр. Ширинци и Цаге у Западној Славонији, односно Ширинец и Цагинци у сјеверозападној Хрватској). Више података о претходној констатацији може се пронаћи у историјским документима Војне крајине, радовима бројних аутора (Грујић, 1913, 1996; Pavičić, 1953), архиву Музеја православне цркве и др. Турски период у Западној Славонији датира од пада утврде Бела Стена 1543. године до ослобођења Градишке (Стара Градишка, пр. аут.) и Пакрачког краја 1691. године. Јединствени териториј Славоније подијељен је између Турске и Аустрије на Горњу Славонију (аустријску) и Доњу Славонију (турску), те су се на оба простора формирале Војне крајине насељене претежно Србима. У опустјеле крајеве Турци насељавају ново становништво, углавном Србе, у различитим изворима мартолози, Власи, Раци, шизматици (Smičiklas, 1891, стр. 37, 86, 148). Потискивањем Турака јужно од Саве 1691. године и Сремскокарловачким миром 1699. године граница између Аустрије и Турске устаљена је на ријеци Сави. Сјеверно од ње простире се Војна крајина, са Славонијом као њеним дијелом, у функцији одбране Хабзбуршке монархије, односно хришћанске средње и западне Европе (Сл. 3).

Новом просторно-функционалном организацијом, последице више реорганизација, формирана је Посавска крајина (генералат) с три пуковније: градишка (Западна Славонија), бродска и петроварадинска. У формирању Градишке (њем. Friedrichsdorf, данас Нова Градишка, пр. аут.), као новог насеља и средишта пуковније у склопу Војне крајине, учествује 30 српских и 10 њемачких породица (Pavičić, 1953). Хрватско становништво

highland parts of West Slavonia, covering the area between Pozega basin and the Ilova River. Slavonia was under the Turkish rule for more than 150 years (16th–17th centuries) but the cultural identity of the population and space was not affected. During the period, Slavonia witnessed dynamic migrations characterized by population redistribution towards modern day north-west Croatia. We find evidence to support this fact in toponyms of many villages which adjusted to the kajkavian speech (Sirinci and Cage in West Slavonia versus Sirinec and Caginci in north-west Croatia). Even more evidence may be found in the historical documents of the Military Border, works of many authors (Грујић, 1913, 1996; Pavičić, 1953), Archives of the Orthodox Church Museum, etc. The Turkish period in West Slavonia started in 1543 upon the fall of the Bela Stena fortress and ended with the liberation of Gradiska (Stara Gradiska, authors' comment) and Pakrac area in 1691. The once united Slavonia territory was divided between Turkey (Lower Slavonia) and Austria (Upper Slavonia) while the Military Border mostly populated by the Serbs were formed in both regions. The Turks settled deserted areas with new population, mostly Serbs, differently referred to by different sources (Martolosi, Vlasi, Rasci, schismatics) (Smičiklas, 1891, p. 37, 86, 148). It was in 1691 that the Turks were banned south from the Sava River and the Treaty of Karlowitz from 1699 set the borderline between Austria and Turkey along this river. North from the Sava River was the Military Border including Slavonia as its part, the purpose of which was to defend Austria-Hungary, i.e. Christians in central and west Europe (Fig. 3).

After multiple reorganizations, the new spatial-functional organization resulted in formation of the Posavina Military Border (generalat) with three regiments: Gradiska (West Slavonia), Brod and Petrovaradin. There were 30 Serbian and 10 German families participating in the formation of Gradiska

Сл. 3. Војна крајина у XVIII вијеку (Вулетић, 1996)

Fig. 3. The Military Border in 18th century (Вулетић, 1996)

се не помиње. Бечки професор статистике Брахели наводи да је средином XIX вијека у простору славонске Војне границе настањено 310,964 становника српске народности (Brahelli, 1861), други народи се не наводе. Дио Западне Славоније, односно Посавина с јужним дијелом побрђа улази у састав Војне крајине, а сјеверни побрдски простор егзистира у феудалној организацији (Сл. 3). Према томе, културолошки јединствен простор и становништво Западне Славоније подјељени су у два различита друштвена система и различите системе просторно-функционалне организације. Ова подјела

(Friedrichsdorf, Germ. Modern day Nova Gradiska, authors' comment), which was a new settlement in the regiment center within the Military Border (Pavičić, 1953). There was no record of Croatian population. Brachelli, a Vienna professor of statistics, inferred that 310,964 Serbs occupied Slavonia Military Border in mid-19th century (Brahelli, 1861), but was no mention of other populations. A part of West Slavonia, i.e. Posavina and south highland areas, belonged to the Military Border whereas north highland area remained a part of the feudal organization (Fig. 3). Therefore, the culturally unique space and the

утицала је на различит социјални статус становништва и његов укупни друштвени положај, неуједначен културни развој и даљњу етногенезу. Простор славонске Војне крајине, као и Војне крајине уопште, под директном је управом Беча, строгом војном организацијом, гарантованом слободом вјероисповјести и другим колективно гарантованим слободама и правима (Ваничек, 1878). У простор Војне крајине константно се досељава српско становништво укључујући се у њен војно-привредни систем. Истовремено, унаточ Влашким статутима (*Statuta Valachorum* 1630. године) и другим повељама загарантованим правима слободе вјероисповјести и статуса слободних сељака, одвијала се константна борба српског православног становништва за очување вјероисповјести, националног бића и социјалног статуса. Под константним притисцима католичке цркве и државних структура одвијали су се постепено процеси унијаћења и покатоличења српског православног становништва, а крајем XIX вијека кроатизације која укључује и дио других етноса наведеног простора. Ови процеси мијењали су однос у бројности и просторном размјештају етничких група, односно српског становништва и новонасталог хрватског. Генерално, српско православно становништво у Западној Славонији битно је, између осталог, сагледавати и с аспекта крајње западне границе српског етничког простора и западне границе православља с одређеним државотворним елементима.

Укидањем Војне крајине 1881. године мијења се укупни статус наведеног геопростора (геополитички, правни, друштвени и економски). У промјенама унутрашње политичке и територијалне организације, дефинисани геопростор доведен је у положај политичког надметања између појединих политичких актера с наглашеном тежњом Банске Хрватске да га политички интегрише. У том периоду Хрватска се простире на подручју кајкавског и чакавског

population of West Slavonia were divided into two different social systems and two different systems of spatial-functional organization. The division resulted in the stratified social status, the population position in general, the unbalanced cultural development and further ethnic-genesis. The Slavonia Military Border and the Military Border in general were under direct Austrian jurisdiction; the military organization was strict, the religious freedom was guaranteed as well as collective freedom and rights (Ваничек, 1878). The Military Border region was constantly being settled by the Serbian population who participated in the military and commercial systems. At the same time, despite *Statuta Valachorum* (1630) and other acts which guaranteed religious freedom and other rights to the free peasants, there was a constant fight of the Orthodox Serbs for the preservation of their religious affiliation, national being and social status. The regular pressure by the Church of Rome and government bodies resulted in gradual processes of Catholicization of Orthodox Serbs. The end of 19th century witnessed the process of Croatization, which included not only Serbs but some other population as well. These processes impinged on the population and spatial distribution of ethnic groups, i.e. Serbs and newly-formed Croats. Generally, it is crucial to observe the Serbian Orthodox population in West Slavonia as the ending west borderline of the Serbian ethnic space and the west borderline of Orthodoxy which at the time had its specific statehood elements.

The abolishment of the Military Border in 1881 completely changed this geospace (geopolitically, legally, socially, and economically). The new internal political and territorial organization put this region into a position of being a subject of competition among different political actors; the Banovina of Croatia displayed strong ambition to politically integrate the whole region. In that period Croatia covered areas

дијалекта. Територијално проширење остварује 1881. године интегрисањем Војне крајине у оквиру Хабзбуршке монархије, затим 1939. године у склопу административно-територијалне подјеле Краљевине Југославије и 1945. године у саставу социјалистичке Југославије. Послије укидања Војне крајине, одређени државотворни елементи на простору Славоније и Далмације сачувани су, што потврђује и више законодавних уредби Аустроугарске монархије којима се наводи да се именоване уредбе односе на земље Хрватске, Славоније и Далмације. Између осталог тиме се потврђује да не постоји правна државотворна цјеловитост Хрватске, како то данас хрватска историографија тврди, већ више политичких субјективитета унутар Аустроугарске монархије.

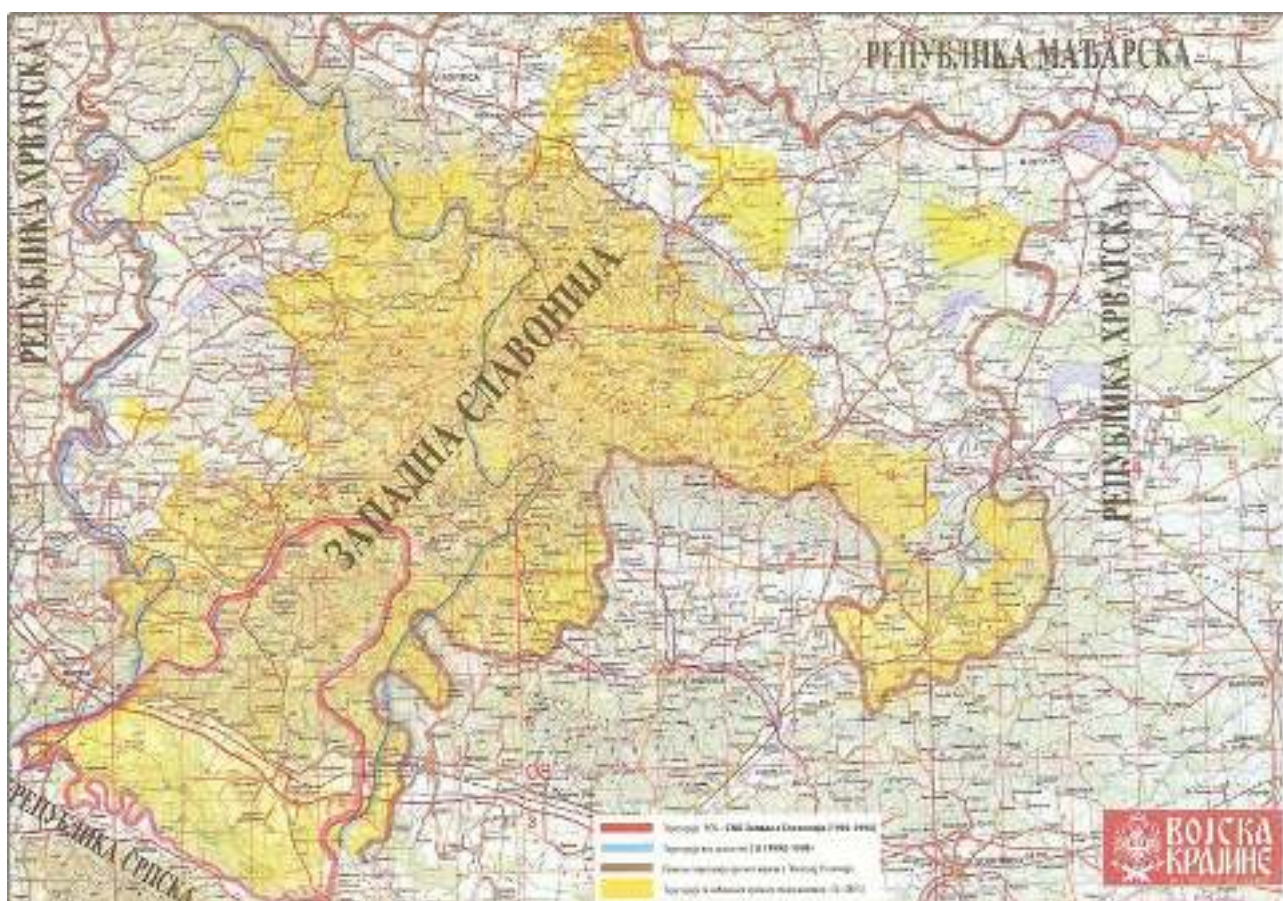
Завршетком Првог свјетског рата, нестајањем Аустроугарске монархије и оснивањем Краљевине, Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевина Југославија од 1929. године), Срби у тадашњој Хрватској су државотворни народ. Правно-политичка равноправност Срба с Хрватским народом прекинута је за вријеме Другог свјетског рата у оквиру Независне државе Хрватске (1941–1945), као фашистичке творевине, у којој се одвијао највећи прогон и уништење Срба у историји. У социјалистичкој Југославији поново је успостављена конститутивност српског народа у Хрватској. Учешће Срба у антифашистичкој борби, у простору данашње Хрватске, даје јој легитимитет антифашистичке државе уноточ фашистичког опредјељења у рату. Правни статус Славоније у савременој Хрватској замијењен је регионалним идентитетом, те нема државотворне елементе. У савременој регионализацији Хрватске и у административно-територијалној подјели појам Славонија нестаје, а приликом употребе потенцира се у смислу регионалнокултурног идентитета. Конститутивност Срба у Хрватској укинута је 1990. године, преименовањем

of kajkavian and čakavian dialect. The territorial extension took place in 1881 as the Military Border became an integral part of Austria-Hungary; other expansions took place within the administrative-territorial division of the Kingdom of Yugoslavia in 1939 and within socialist Yugoslavia in 1945. Once the Military Border was abolished, some statehood elements were preserved in Slavonia and Dalmatia and the evidence may be found in several legal decisions of Austria-Hungary which referred to countries of Croatia, Slavonia and Dalmatia. This only confirms that there was no legal statehood unity of Croatia (as advocated by modern Croatian historiography) but only several different political subjects within Austria-Hungary.

Once the World War I ended, Austria-Hungary ceased to exist and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians (the Kingdom of Yugoslavia from 1929) was created. As a result, the Serbs in Croatia were a constitutive nation. The Serbs lost their constitutional rights during the World War II within the Independent State of Croatia (1941–1945), which was a fascist entity responsible for the largest exile and holocaust of the Serbs in history. In SFR Yugoslavia, the Serbs reclaimed their constitutional rights in Croatia. The fact that the Serbs in Croatia participated in the anti-fascist movement gave this country an anti-fascist status despite the clear fascist affiliation of the Croats during the war. Legally, in modern day Croatia Slavonia has the status of a region and has no statehood elements. The modern regionalization and administrative-territorial division of Croatia does not recognize the term Slavonia and only uses it to refer to the regional-cultural values. The Serbs finally lost their constitutional status in Croatia in 1990 and they have been a national minority ever since. The 1990 events resulted in a referendum and proclamation of the Republic

српског народа у националну мањину. То је резултирало референдумом и проглашењем Републике Српске Крајине на српском историјском и етничком простору, углавном подударном са границама Војне крајине. Унутар Републике Српске Крајине, која има неколико конститутивних историјско-географских области, у периоду 1991–1995. године, егзистирала је Српска аутономна област Западна Славонија (Сл. 4). Простор Српске аутономне области Западне Славоније настањивало је 1991. године 145,132 становника, од чега 62,500 или 43.3 % Срба (релативна већина) и преко 6,000 Југословена (Savezni zavod za statistiku SFRJ, 1991), углавном српског поријекла.

of Srpska Krajina within the historical and ethnic Serbian areas that mostly matched the Military Border territory. The Serbian Autonomous Region of West Slavonia existed within Republic of Srpska Krajina (which comprised of several constitutional historical-geographical regions) from 1991 to 1995 (Fig. 4). In 1991, the Serbian Autonomous Region of West Slavonia had the population of 145,132 people of which 62,500 (43.3 %, relative majority) were the Serbs and more than 6,000 declared themselves as Yugoslavs who were mostly of Serbian origin (Savezni zavod za statistiku SFRJ, 1991).

Сл. 4. Српска аутономна област Западна Славонија (“Српска аутономна област Западна Славонија,” 1993)

Fig. 4. Serbian Autonomous Region of West Slavonia (“Српска аутономна област Западна Славонија,” 1993)

Почетком ратних сукоба 1991. године простор Српске аутономне области Западна Славонија сведен је на подручје Окучанско-пакрачког краја (Сл. 4) и посљедња је фаза у нестајању државотворности Срба Западне Славоније. Војном интервенцијом у мају 1995. године Хрватска је насилно, кршећи норме међународног права, интегрисала овај простор у државно-правни систем Хрватске прогоневши око 20,000 преосталих Срба. Систематским етничким чишћењем српског историјског и етничког простора Западне Славоније и других дијелова данашње Хрватске, „девастацијом, отуђењем и присвајањем материјалних и културних добара, вјековно ствараних од српског народа, урушава се српско национално биће, његов идентитет и етнотериторијалност“ (Живковић, 2017, стр. 567) у савременој Хрватској.

СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВА СРПСКОГ НАРОДА У СРПСКОМ ИСТОРИЈСКОМ И ЕТНИЧКОМ ПРОСТОРУ ЗАПАДНЕ СЛАВОНИЈЕ

Губитком политичко-правног статуса и државотворности положај српског народа у данашњој Хрватској суштински је измијењен. Немогућност довољне заштите националних интереса посљедично је манифестована низом проблема (политичко-правним, социоекономским и културолошким) што у крајњем продукује урушавање националног идентитета и етнотериторијалности. Наведени проблеми детерминисани су у основи историјско-географским развојем, али и савременим развојним факторима, који одређују стварност битисања српског етноса, условно и перспективу његовог националног бића.

Српски етнички простор Западне Славоније, у савременој административно-територијалној диференцијацији, подјељен је на више жупанија са хрватском етничком већином чиме се ниподаштава етнотериторијалност српског народа у Западној Славонији, доводећи у питање положај и перспективу његовог националног бића.

As the war started 1991, Serbian Autonomous Region of West Slavonia was narrowed down to Okucani-Pakrac area (Fig. 4) which represented the final step towards the abolition of statehood of the Serbs in West Slavonia. During the May 1995 military intervention, Croatia violently broke international legal norms and integrated the region into its own state and legal system after prosecuting around 20,000 surviving. The systematical ethnic cleansing of the historical and ethnic Serbian space of West Slavonia and other parts of modern day Croatia as well as „the devastation, dispossession and appropriation of material and cultural Serbian heritage impair the Serbian national being, their identity and ethnic territoriality“ (Живковић, 2017, p. 567) in Croatia nowadays.

THE CONDITION AND PERSPECTIVE OF THE SERBIAN POPULATION IN THEIR HISTORICAL AND ETHNIC SPACE IN WEST SLAVONIA

The loss of their political-legal status of a constituent people essentially altered the position of Serbs in modern day Croatia. The inability to protect their national interests resulted in a whole range of problems (political, legal, social-economic, and cultural) which eventually caused deterioration of Serbian national identity and ethnic territoriality. All these problems are primarily determined by the historical-geographical growth as well as modern factors which define the Serbian ethnic being and the people's perspective.

The modern administrative-territorial differentiation divides Serbian ethnic space in West Slavonia into several counties with Croatian ethnic majority which annuls Serbian ethnic territoriality in West Slavonia and threatens the position and perspective of Serbs and their national existence.

Укупни савремени демогеографски процеси српског етноса у подручју српског етничког простора у данашњој Хрватској, односно српског етничког простора Западне Славоније, те Хрватске уопште, карактеришу:

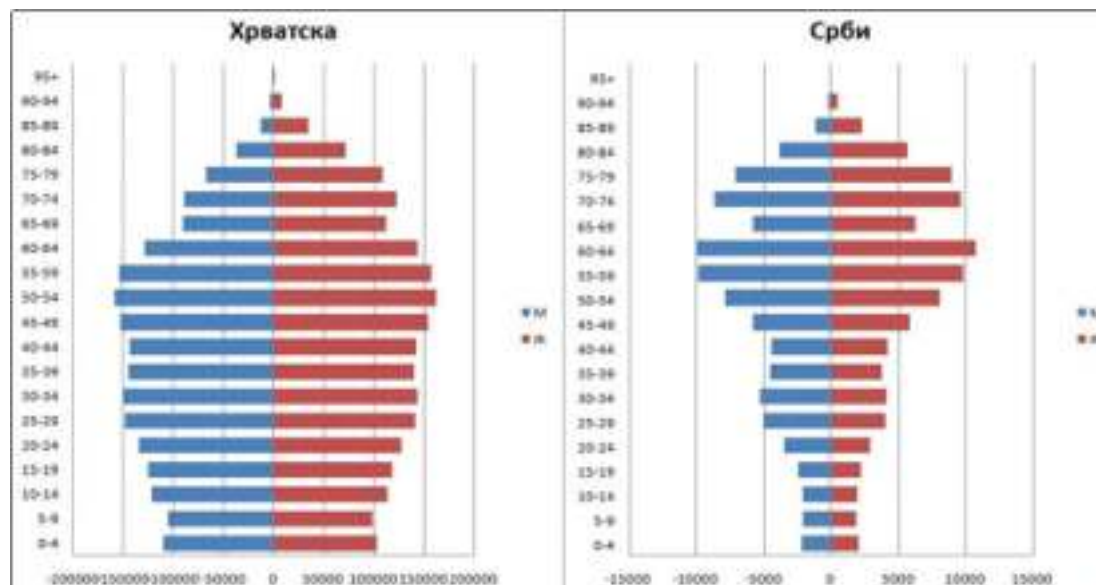
- крајња демографска угроженост српског народа – питање биолошке одрживости,
- културна и етничка асимилација,
- отуђење и присвајање врло вриједне културне, материјалне и духовне баштине,
- девастирање вјековно ствараних историјско-културних вриједности и материјалних добара.

Према званичним резултатима посљедњег пописа становништва у Хрватској је 2011. године живјело 186,633 становника српске националности, односно мање од једне трећине српске популације у односу на 1991. годину. Иако се ради о званичним пописима, наведене податке о настањеним Србима у Хрватској треба узети с великом резервом. Истраживања више различитих институција и организација показују да у Хрватској живи знатно мање припадника српског народа, с чиме су сагласни и аутори рада. У прилог томе говоре и подаци хрватске владе, по којима од 130,220 регистрованих Срба повратника, сваки трећи живи у Хрватској (Mesić & Bagić, 2011). Дакле, у Хрватској егзистира око 95,000 Срба, односно у пола мање од података које презентују званични статистички извори. Разлика у представљеним подацима је у формалном пријављивању мјеста сталног боравка Срба „повратника“ ради остваривања основних грађанских права (регулисање имовине, радног стажа, пензионог и здравственог осигурања, ...). У контексту наведених демографских кретања треба посматрати и српски етнички простор у Западној Славонији. У наведеном простору егзистира свега неколико хиљада Срба (око 6,000), односно сваки десети становник у односу на 1991. годину. Присутно становништво је изразито високе старосне доби, више од просјечне старости укупне српске популације у Хрватској (Сл. 5) која прелази 53 године (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013a).

The overall demographic and geographical processes which the Serbs undergo within their ethnic space in West Slavonia and Croatia nowadays are characterized by the following features:

- the urging demographic threat to the Serbs whose national biological existence is on the verge of sustainability,
- cultural and ethnic assimilation,
- expropriation and usurpation of extremely valuable cultural, material and religious heritage,
- devastation of historical-cultural and material goods generated for centuries.

According to the latest official population census results in Croatia (2011), the Serbian population was 186,633 people which meant less than one third of the 1991 Serbian population. Despite the fact that these are official records, the data on the number of Serbs in Croatia should be taken with precaution. Namely, studies run by many different institutions and organizations inferred a much lesser number of Serbs living in Croatia, which is also an opinion shared by authors of this paper. This conclusion is supported by the fact that out of 130,220 Serbian returnees registered by the Croatian government every third of them lives in the country (Mesić & Bagić, 2011). Therefore, the real number of Serbs living in Croatia is around 95,000 or less than half presented in the official records. The disparity in the figures is caused by the formal permanent residence of many Serbs who are trying to materialize their basic civil rights (property ownership, years of service, retirement and health insurance, etc.). The Serbian ethnic space in West Slavonia should be analyzed in terms of this demographic statistics. The region is populated by only several thousand Serbs (around 6,000), i.e. every tenth citizen when compared with 1991 statistics. The population in question comprises people of extremely old age (Fig. 5) who are above the average age of Serbs in Croatia (53) (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013a).

Сл. 5. Старосна структура укупног становништва Хрватске и српског становништва у 2011. години (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013b)

Fig. 5. Age structure of overall Croatian population and Serbian population in 2011 (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013b)

Развојни процеси одвијају се у правцу старења и изумирања српске популације у српском етничком простору Западне Славоније и уопште српском етничком простору данашње Хрватске. Дакле, може се закључити да српски етнос у Хрватској карактерише демографска депресија, као последица ратних збивања (1991–1995), те свеукупног политичког, правног, социјалног и културног положаја Срба.

Губљењу националног идентитета (језик, писмо, вјероисповјест, ...) доприноси непоштовање основних грађанских и националних права Срба, који уз Роме, представљају највише маргинализоване и социјално искључене друштвене групе (Gjenero, 2012). Процеси асимилације и различити видови притисака на српско становништво, уз говор мржње, континуирано су присутни.

Различити аспекти процеса глобализације, све присутнији на геопростору Југоисточне Европе, доприносе однарођавању и убрзаном губљењу националног идентитета, додатно подстичући наведене процесе у српској популацији. Духовни развој и надградња, те укупна саборност српског националног бића у српском геопростору, претпоставка је његове перспективности. У том контексту потребно је посматрати и српску популацију у данашњој Хрватској.

Currently, there is a tendency of aging and extinction of the Serbian population within their ethnic space in West Slavonia and Croatia in general. Hence, we may infer that the Serbian ethnos in Croatia is affected by demographic depression and weakened political, legal, social and cultural positions, which is a consequence of 1991–1995 war.

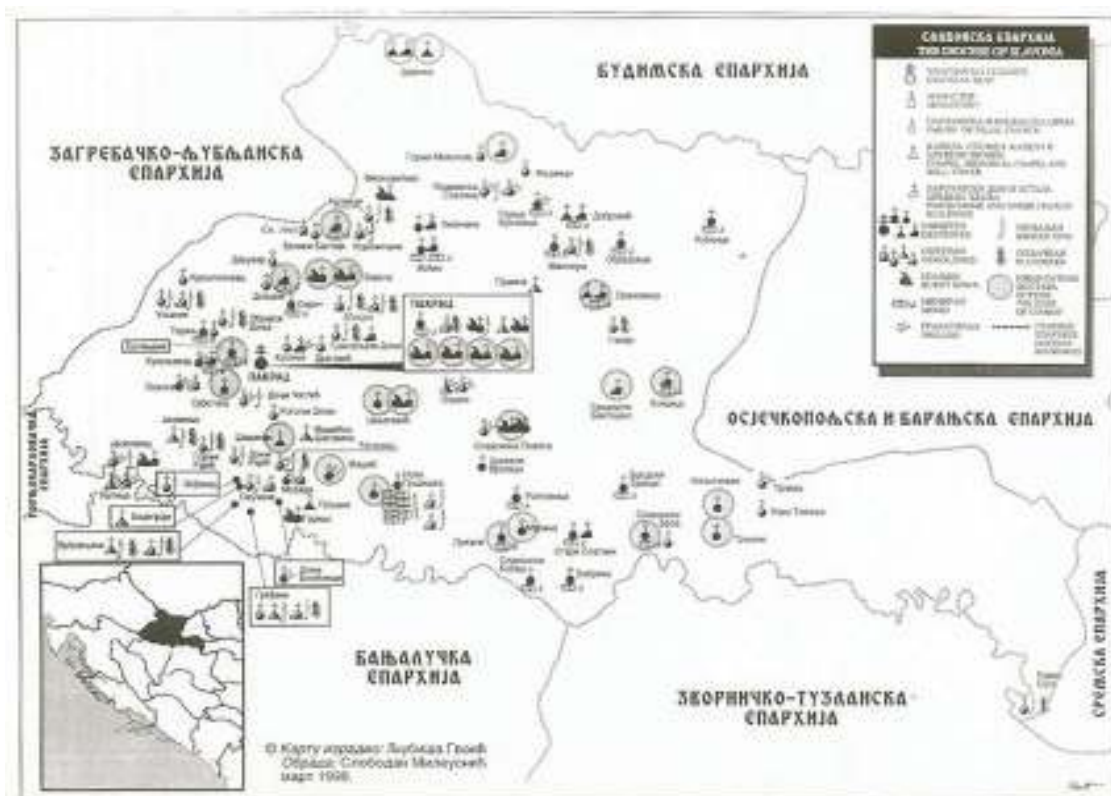
Disrespect of basic human rights of the Serbs, who are along with the Roma the most marginalized and socially excluded group, leads towards a loss of national identity (alphabet, language, religion) (Gjenero, 2012). Processes of assimilation and different types of pressure, along with hatred speech, are constantly present.

Different aspects of globalization present in South-East Europe only add to the alienation and loss of national identity, which in turn fastens the aforementioned processes faced by the Serbian population. It is crucial for the nation's perspective in general to turn back to religious practice as the national religious affiliation has always been a bond between the people. The perspective of the Serbs in modern day Croatia should also be regarded from this point of view.

The position of Serbs in Croatia is nowadays threatened by severe material

Укупни положај Срба у савременој Хрватској угрожен је размјерама разарања српских насеља, уништавањем и отуђењем српске имовине, уништавањем, девастирањем и отуђењем културних, духовних и материјалних добара српског народа (цркве, музеји, библиотеке, гробља, споменици), чиме се затире историјско присуство и допринос српског народа развоју изучаваног геопростора. Отуђењем и присвајањем културних добара и прекрајањем историјских чињеница слаби српско национално биће, а надограђује се и јача хрватски идентитет. Наведени видови деструкције наглашено су испољени у српском историјском и етничком простору Западне Славоније. Почетком грађанског рата порушено је и спаљено 129 западнославонских села (Маслић, 1993, стр. 344). У духовном погледу културни идентитет нарушен је, између осталог, разарањем вјерских објеката и уништавањем библиотеке Пакрачко-славонске епархије, једне од највриједнијих ризница Српске православне цркве (Сл. 6).

devastation of Serbian settlements, demolition and expropriation of property, cultural and religious heritage (churches, museums, libraries, cemeteries, monuments), which represents an attempt to conceal their historical presence and contribution to this geo-space. The expropriation of cultural heritage and modification of historical facts weaken the Serbian national being and strengthen Croatian national identity. All these types of destruction are evident within the Serbian historical and ethnic space in West Slavonia. As the civil war started, 129 villages were burned to the ground in West Slavonia (Маслић, 1993, p. 344). Speaking of religion, the cultural identity was impaired by the demolition of many religious facilities along with the library of Eparchy of Pakrac-Slavonia, which was one of the most valuable treasuries of the Serbian Orthodox Church (Fig. 6).

Сл. 6. Славонска епархија – порушени и девастирани вјерски православни објекти у периоду 1991–1992. године (Милеуснић, 1997, стр. 197)

Fig. 6. The Eparchy of Slavonia – demolished and devastated Orthodox facilities in the 1991–1992 periods (Милеуснић, 1997, p. 197)

У складу с важећим европским законодавством и захтјевима у поштовању људских права, хрватска држава одређеним законским уредбама (Закон о подручјима посебне државне скрби, реституција власништва, дјелимична обнова порушених кућа, обнова појединих српских националних институција и организација) у одређеној мјери, ни приближно довољној, често само декларативно, дјелује у правцу побољшања услова живота Срба у Хрватској. Развој политичко-правних и других националних институција претпоставка је опстанку и одрживом развоју српског националног бића, очувања идентитета и етнотериторијалности.

Проблеме српског етноса у Западној Славонији и Хрватској није могуће рјешавати без сагледавања српског националног питања у цјелини, као кључног геополитичког и културног развојног фактора Балкана, о чему је својевремено писао и Јован Цвијић. Уважавањем релевантних актуелних и потенцијалних фактора развоја, унутрашњег и спољашњег карактера, могуће је рјешење бројних проблема српског народа у његовом етничком простору и тиме његове ревитализације. Дефинисање српског етничког простора, чување и развијање националног идентитета и чврсти односи националне матице и српске дијаспоре претпоставка су националном развоју (Мандић, 2013). У конкретном, успостављање културне аутономије српског народа у његовом историјском и етничком простору у данашњој Хрватској и трансграничне сарадње српског етничког простора у Хрватској са Србијом и Републиком Српском почетни су и неопходни кораци у претпоставци рјешавања наведених проблема српског народа и његове етнотериторијалности. Генерално, централно питање српске политичке праксе, између осталог, је и у наведеним констатацијама.

To a certain extent but not nearly adequately, Croatia hypothetically operates in order to improve life conditions for the Croatian Serbs in line with the existing European legislation and demands on human right protection through certain legal regulations (the Law on Areas of Special State Concern, ownership restitution, partial reconstruction of devastated households, renovation of some Serbian national institutions and organizations). The development of political-legal and other national institutions is a condition for the survival, preservation and sustainable growth of Serbian nationhood, identity and etnical territoriality.

Problems encountered by the Serbs in West Slavonia and Croatia cannot be solved without taking into consideration the Serbian national question which represents a crucial geopolitical and cultural development factor of the Balkans as was advocated by Jovan Cvijic. Appreciation of relevant existing and potential development factors, both internal and external, might help solve many Serbian problems within their ethnic space, which would eventually lead to the nation's revitalization. Prerequisites for the national development are the definition of Serbian ethnic space, preservation and strengthening of national development, and strong connection between the national homeland and diaspora (Мандић, 2013). More specifically, the starting points for solving Serbian national issues are the cultural autonomy within the historical Serbian ethnic space in Croatia as well as the cross-boundary cooperation among the Serbian ethnic space in Croatia, the Republic of Srpska and Serbia. More generally, all these facts represent the central issue of Serbian political practice.

ЗАКЉУЧАК

Српски етнички и духовни простор је крајем XX вијека значајно смањен, а укупни положај српског народа, у европској савременој историји, склоној прекрајању, политички маргинализован. Дезинтеграцијом СФР Југославије проблематизован је национални статус Срба изван Србије. Тиме је нужно констатовање историјских чињеница, потенцирање доприноса Срба у укупном историјско-географском развоју, као и преиспитивање укупног положаја српског народа у новонасталим државама и перцепцији међународне политичке јавности. У контексту наведеног је и положај Срба у Хрватској и Западној Славонији. Из наведених разлога неопходно је констатовати:

- Западна Славонија је српски домицилни и вјековни етнички простор;
- Српско становништво је аутохтоно, ненасилно насељено, демографски већинско до краја XX вијека;
- Српско становништво је кључни фактор историјско-географског развоја Западне Славоније;
- Водећи је конститутивни и државотворни елемент током историје Западне Славоније;
- Нестаје из Западне Славоније процесима етноцида и геноцида.
- Наведене констатације потврђују историјске чињенице и на њима засноване бројне историјске изворе.

Опстанак и ревитализација српског етничког простора и српског националног бића у Хрватској је у правним и општеприхваћеним цивилизацијским вриједностима, јединству српског националног бића, у чему важну улогу има Српска православна црква, и јасном дефинисању националног програма у реалним геополитичким приликама и савременим развојним процесима.

CONCLUSION

In late 20th century, Serbian ethnic and religious space was evidently narrowed down and the position of the Serbs in modern European history, inclined to customization, was politically marginalized. The disintegration of SFR Yugoslavia raised the issue of the Serbian national status outside the Serbia borders. Hence, it is crucial to put forward the historical facts, stress out the contribution of the Serbs in the overall historical-geographical development, as well as to revise position of the Serbs in the newly-formed states and the perception of the nation held by the international political public. In this regard, the position of the Serbs in Croatia and West Slavonia should be observed. Based on the aforementioned, the following observations are made:

- West Slavonia is a Serbian domicile and centuries old ethnic space;
- The Serbian population is autochthonous; they settled in peace and represent demographic majority by the end of the 20th century;
- The Serbian population is a key factor of the historical-geographical development of West Slavonia;
- The nation has been a constituent and statehood element during the history of West Slavonia;
- The nation vanished from West Slavonia during the processes of ethnocide and genocide.
- These facts corroborate historical facts and historical sources based on them.

The survival and revitalization of the Serbian ethnic space and national being in Croatia lie in the legal and generally accepted civilization values, the unity of the Serbian national being governed by the Serbian Orthodox Church, and finally, in a clearly defined national program within the framework of current geopolitical circumstances and modern development processes.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Бјеловитић, М. (1995). Западна Славонија. *Земља и људи: Популарни научни зборник*, 45, 36–41.
- Богавац, Т. (1998). *Нестајање Срба*. Ниш, Србија: Просвета.
- Brachelli, H. F. (1861). *Handbuch der Geographie und Statistik des Kaiserthums Oesterreich*. Leipzig, Oesterreich: Hinrichs.
- Crkvenčić, I. (Ur.). (1974). *Geografija SR Hrvatske, Središnja Hrvatska* (Knj. 2). Zagreb, Hrvatska: Školska knjiga.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2013a). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinjem jeziku* (Statističko izvješće 1469). Zagreb, Hrvatska: Autor.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2013b). Stanovništvo prema narodnosti, starosti i spolu, popis 2011. Preuzeto sa http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_18/H01_01_18.html
- Gjenero, D. (2012). *Ostvarivanje prava na zapošljavanje pripadnika nacionalnih manjina u javnim službama i osiguravanje rodne ravnopravnosti u 2012. godini*. Zagreb, Hrvatska: Srpski demokratski forum.
- Гњато, Р., & Станојевић, М. (2013). Геополитичке последице вјештачких етногенеза на простору бивше СФР Југославије. *Гласник*, 16, 1–24. doi:10.7251/HRLD1316001G
- Грчић, М., & Грчић, Ј. (2012). Први насељени градови покрштене Србије X вијека према К. Порфирогениту на карти Гијом Делила. *Гласник српског географског друштва*, 92(2), 1–13. doi:10.2298/GSGD1202001G
- Грујић, Р. (1913). Најстарија српска насеља по сјеверној Хрватској до 1597. год. *Гласник српског географског друштва*, 2(2), 153–166.
- Грујић, Р. (1989). *Апологија српског народа у Хрватској и Славонији*. Београд, Србија: Просвета.
- Грујић, Р. (1996). *Споменица о српском православном владичанству пакрачком (према истоименом дјелу 1930)*. Београд, Србија: Музеј Српске православне цркве.
- Илић, Ј. (1993). Број и размјештај Срба на територији авнојске Хрватске. У Ј. Илић & В. Б. Рудић (Ур.), *Срби у Хрватској – насељавање, број и територијални размјештај* (стр. 7–172). Београд, Србија: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Ивић, А. (1926). *Миграције Срба у Славонији током 16, 17. и 18. столећа*. Суботица, Србија: Српска краљевска академија.
- Karger, A. (1963). *Die entwicklung der siedlungen im westlichen Slawonien – Ein Beitrag zur Kulturgeographie des Save–Drau–Zwischenstromlandes*. Wiesbaden, Germany: Franz Steiner Verlag.
- Klaić, N. (1990). *Hrvatska u srednjem vijeku*. Zagreb, Hrvatska: Globus.
- Krleža, M. (Ur.). (1988). *Enciklopedija Jugoslavije* (Knj. 5). Zagreb, Hrvatska: Jugoslovenski leksikografski zavod.
- Мандић, М. (2013). Српски етнички геопростор и национална свијест између перцепције и стварности. У Р. Гњато (Ур.), *Зборник радова обиљежавања 20. годишњице Географског друштва Републике Српске* (стр. 37–47). Бања Лука, Босна и Херцеговина: Географско друштво Републике Српске.
- Маслић, А. (Прир.). (1993). *Злочин је злочин прећутати: Избор докумената највиших државних органа Југославије о ратним злочинима геноцида и другим страдањима српског народа у Хрватској и Босни и Херцеговини 1991–1992*. Нови Сад, Србија: Мегилот.

- Mesić, M., & Bačić, D. (2011). *Manjinski povratak u Hrvatsku – Studija otvorenog procesa*. Zagreb, Hrvatska: UNHCR.
- Милеуснић, С. (1997). *Духовни геноцид – Преглед порушених, оштећених, обесвећених црква, манастира и других црквених објеката у рату 1991–1995*. Београд, Србија: Музеј Српске православне цркве.
- Новаковић, Р. (1981). *Где се налазила Србија од 7. до 12. века*. Београд, Србија: Историјски институт, Народна књига.
- Рајић, С. (1953). *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb, Hrvatska: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Reljković, M. A. (1909). *Satir iliti Divji čovik*. Zagreb, Hrvatska: Književna izdanja Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora s potporom Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade.
- Републички завод за статистику Србије. (2009). Становништво према националној припадности и површина насеља. Преузето са <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1991/pdf/G19914018.pdf>
- Savezni zavod za statistiku SFRJ. (1991). *Popis stanovništva Republike Hrvatske 1991: Stanovništvo Hrvatske prema narodnosti po naseljima*. Beograd, Srbija: Autor.
- Смићиклас, Т. (1891). *Dvjestogodisnjica oslobodjenja Slavonije*. Zagreb, Hrvatska: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Српска аутономна област Западна Славонија. (1993, септембар). *Војска Крајине, 1(6)*, 39–40.
- Šimunović, P. (1983). *Najbrojnije hrvatsko prezime Horvat – Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Zagreb, Hrvatska: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Ваничек, Ф. (1878). *Историја Војничке крајине или Историја васцелог српског народа са ове и оне стране Дунава, Саве, Уне, Врбаса тако и приморја (од 1538 до 1873), по изворима и изворним делима*. Нови Сад, Србија: Штампарија А. Пајевића.
- Владисављевић, М. (1939). *Хрватска аутономија под Аустро-Угарском*. Београд, Србија: Политика.
- Вулетић, Д. (1996). *Војна граница*. Београд, Србија: Завод за заштиту споменика културе Сремска Митровица.
- Живковић, М. (2001). *Западна Славонија – окупанско-накрачки крај – регионалногеографски приступ*. Бања Лука, Босна и Херцеговина: Географско друштво Републике Српске.
- Живковић, М. (2017). Демогеографски процеси и проблеми обнове српског етничког простора у Републици Хрватској. У Р. Ђато & А. Г. Дружинин (Ур.), *Зборник радова међународне научне конференције „Геополитички процеси у савременом евроазијском простору“* (стр. 561–574). Бања Лука, Босна и Херцеговина: Географско друштво Републике Српске, Асоцијација руских друштвених географа, Природно-математички факултет Универзитета у Бањој Луци.